

Iwona Niewiadomska, Mirosław Sitarz, Joanna Chwaszcz
Agnieszka Romanko, Krzysztof Jurek

ZNACZENIE ZASOBÓW RELIGIJNYCH W PROCESIE
DOSTARCZANIA WIELOWYMIAROWEGO WSPARCIA
OSOBOM ZAGROŻONYM MARGINALIZACJĄ Z POWODU
KONFLIKTU Z PRAWEM*

WPROWADZENIE

Zasoby to wartości same w sobie, cenione ze względu na ich fundamentalne znaczenie dla przetrwania oraz utrzymania dobrostanu – na przykład

PROF. DR HAB. IWONA NIEWIADOMSKA – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Polska; e-mail: iwona.niewiadomska@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0002-0244-2748>

KS. PROF. DR HAB. MIROSŁAW SITARZ – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Polska; e-mail: mpsitarz@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0001-7596-8508>

DR HAB. JOANNA CHWASZCZ – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Polska; e-mail: joanna.chwaszcz@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0001-7068-4696>

DR AGNIESZKA ROMANKO – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Polska; e-mail: agnieszka24@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0001-9206-747X>

DR KRZYSZTOF JUREK – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Polska; e-mail: krzysztof.jurek@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0003-2641-0510>

* Artykuł przygotowany w ramach realizowanego projektu pt. „Wielowymiarowe wsparcie instytucjonalne w procesie readaptacji nieletnich i dorosłych przestępców” finansowanego ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Edukacji i Nauki w ramach Programu „Nauka dla Społeczeństwa II” na podstawie umowy nr NdS-II/SN/0607/2024/01; kierownik projektu: Agnieszka Romanko; okres realizacji: 03.04.2024-03.04.2027; wartość projektu: 1.091.040,00 PLN.

Artykuły w czasopiśmie dostępne są na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

zdrowie, poczucie własnej wartości czy bliskie relacje społeczne. Zasoby są rozumiane także jako środki służące realizacji osobistych celów, choć ich posiadanie nie zawsze gwarantuje osiągnięcie zamierzonych rezultatów, m.in. z powodu niewłaściwego ich wykorzystania (np. nietrafione inwestycje kapitałowe) [Hobfoll 2002]. Zasoby stanowią kluczowy czynnik adaptacji, zmiany oraz skuteczności podejmowanych działań. Osiągnięcie pożądaných rezultatów wymaga pewnego minimalnego poziomu zasobów, a trudności adaptacyjne pojawiają się wówczas, gdy zapotrzebowanie na zasoby przekracza dostępny ich rezerwuar – zarówno materialny, społeczny, jak i psychologiczny [Alvaro, Lyons, Warner, i in. 2010].

Steven Hobfoll zakłada, że jednostka dysponuje ograniczoną, skończoną pulą zasobów. Ograniczenia te wynikają zarówno z dynamicznie zmieniających się warunków otoczenia zewnętrznego, jak i z możliwości ponoszenia strat w już posiadanym rezerwuarze kapitałowym. W teorii COR (*Conservation of Resources Theory*) dokonano podziału wartościowych dla jednostki ludzkiej obiektów i stanów rzeczywistości – ze względu na ich strukturę – na cztery grupy: zasoby materialne, czyli obiekty fizyczne, których wartość może mieć bezpośredni (np. dom) lub pośredni (np. posiadane dobra, które wpływają na pozytywną samoocenę) związek z przetrwaniem; zasoby osobiste – głównie cechy osobowości, kompetencje i umiejętności sprzyjające pozytywnej adaptacji; zasoby stanu – od ich posiadania zależy dostęp do innych kategorii środków przystosowawczych (np. zdrowie); zasoby energii – np. wiedza, ich wartość polega na tym, że można je wymienić na elementy należące do pozostałych kategorii cenionych dóbr [Hobfoll 2006]. Istotnym mechanizmem kompensującym ograniczoną dostępność zasobów jest ich tendencja do łączenia się w tzw. karawany zasobów (*resource caravans*) – zarówno w ramach zewnętrznych systemów wsparcia (takich jak rodzina, grupy społeczne, instytucje pomocowe czy wspólnoty), jak i w wewnętrznych strukturach jednostki [Tenże 2010]. COR ujmuje wsparcie społeczne jako zewnętrzny zasób, który uzupełnia kapitał podmiotowy w procesie radzenia sobie ze stresem oraz jego konsekwencjami. Może ono pełnić funkcję bufora (łagodząc skutki stresu) oraz działać ochronnie, wspierając budowanie odporności psychicznej.

Do zasobów wspierających radzenie sobie zalicza się religię i duchowość. Religia jest zazwyczaj definiowana jako zorganizowany system wierzeń (wiara) i praktyk (np. uczestnictwo w nabożeństwach), który jest wspólny dla danej społeczności lub grupy. Duchowość natomiast ma charakter bardziej

indywidualny i wiąże się z poczuciem wewnętrznego spokoju oraz sensu życia [Canada, Murphy, Stein, i in. 2023]. Zasoby religijne to doświadczenia i praktyki, wierzenia, wiedza religijna oraz integracja ze wspólnotą religijną, które są istotne dla radzenia sobie z osobistymi wyzwaniami [Conrad i Hardenberg 2020]. Religia może stanowić istotne wsparcie w radzeniu sobie zarówno z traumatycznymi doświadczeniami, jak i z izolacją społeczną [Niewiadomska, Jurek, Chwaszcz, i in. 2021]. W sytuacjach kryzysowych religia odgrywa ważną rolę w procesie tworzenia nowego sensu oraz w odnajdywaniu celu życiowego. Pozytywny wpływ religii na poczucie sensu życia można zauważyć zarówno w kontekście indywidualnej duchowości, jak i w ramach zinstytucjonalizowanych praktyk religijnych. Ponadto wspólnoty religijne pełnią funkcję przestrzeni społecznych, w których ludzie mogą doświadczać integracji oraz spójności społecznej [Engel, Penthin, Pirner, i in. 2024; Sanders, Allen, Fischer, i in. 2015; Pargament, Smith, Koenig, i in. 1998; Ano i Vasconcelles 2005; Jurek, Niewiadomska, i Szot 2023].

Z perspektywy osób pomagających osobom zagrożonym konfliktem z prawem, zasoby religijne stanowią istotny element ich własnego zaplecza zawodowego i osobistego, wspierający proces pomagania. Dla wielu z nich religia i duchowość nie tylko kształtują system wartości i motywację do pracy z osobami wykluczonymi, ale również dostarczają narzędzi, języka i praktyk, które mogą być skutecznie wykorzystywane w relacjach pomocowych.

1. ZNACZENIE RELIGII JAKO CZYNNIKA SOCJALIZACYJNEGO

Religia odgrywa istotną rolę w kształtowaniu ładu społecznego, przekazując kolejnym pokoleniom system wartości, norm i wzorców zachowań. Poprzez instytucje religijne, rytuały oraz przekazy kulturowe, religia wpływa na sposób wychowania jednostek, wspierając integrację społeczną oraz budowę tożsamości moralnej i kulturowej. W różnych społeczeństwach funkcje te mogą przybierać odmienne formy, jednak wspólnym mianownikiem pozostaje rola religii jako czynnika socjalizacyjnego, który kształtuje postawy i wzmacnia spójność wspólnoty.

W zależności od tradycji religijnej i kultury, podejście do wychowania może się różnić, ale ogólnie religia pełni kilka fundamentalnych funkcji. Są to:

a) kształtowanie wartości i norm moralnych – większość religii przekazuje zasady dotyczące dobra i zła, ucząc dzieci szacunku, uczciwości, odpo-

wiedzialności i empatii (np. chrześcijaństwo – miłość bliźniego, wybaczenie, pokora; islam – posłuszeństwo wobec Boga, szacunek dla rodziny, dobroczynność; judaizm – sprawiedliwość, uczciwość, odpowiedzialność wobec wspólnoty; buddyzm – współczucie, cierpliwość, samodyscyplina). Religia pełni zatem funkcję społeczną, wspólne uczestnictwo w praktykach religijnych sprzyja poczuciu przynależności, współodpowiedzialności i wspólnoty [King 2003];

b) religia jako spoiwo wspólnoty – praktyki religijne, takie jak modlitwa, święta czy rytuały, wzmacniają więzi rodzinne i budują poczucie wspólnoty (dzięki religii dzieci uczą się szacunku dla tradycji i wartości rodzinnych). Wyniki wskazują na silne powiązania między religijnym wychowaniem a późniejszymi cechami moralnymi. Praktyki religijne w rodzinie i wspólnocie religijnej mają kluczowe znaczenie dla rozwoju moralności skoncentrowanej na wyznaczaniu granic dobra i zła oraz dobra, natomiast religijna tradycja rodzinna istotniej wpływa na preferencje między uniwersalizmem a indywidualizmem [Smith 2023; Niewiadomska 2007];

c) religia jako przewodnik w zachowaniu – wielu rodziców i wychowawców używa nauk religijnych jako fundamentu dla kształtowania postaw dzieci (np. islam – kładzie nacisk na posłuszeństwo wobec rodziców i nauczycieli; chrześcijaństwo – promuje przebaczenie i refleksję nad własnymi błędami; buddyzm – zachęca do medytacji i panowania nad emocjami). Młodzież aktywnie uczestnicząca w życiu wspólnot religijnych częściej wykazuje zachowania prospołeczne, takie jak wolontariat, empatia czy zdolność do moralnego rozumowania, w porównaniu z młodymi ludźmi niezaangażowanymi religijnie. Religia dostarcza młodym ludziom wsparcia oraz sprzyjającego środowiska, które pomaga im mierzyć się ze złożonymi dylematami etycznymi i moralnymi [Elsayed, Lestari, i Brougham 2023];

d) wsparcie psychiczne i emocjonalne – religia jako źródło pocieszenia i nadziei (dzieci uczone religii często czerpią z niej siłę w trudnych momentach; modlitwa, medytacja i wiara w wyższy porządek pomagają radzić sobie ze stresem i lękiem). Rytuały religijne wykonywane przez wspólnotę wzmacniają duchową integralność i integrację jednostek, rodzin i całej społeczności oraz sprzyjają elastycznym sposobom dzielenia się cierpieniem, nadziejami i znaczeniami [Vveinhardt i Deikus 2023]. W sytuacjach traumatycznych kwestie duchowe często zyskują na znaczeniu. Przykładowo, w czasie stresu związanego z pandemią COVID-19, wartości transcendentne i praktyki religijne stanowiły dla wielu rodzin źródło wsparcia – nadawały

doświadczanym stratom głębszy, duchowy sens poprzez poczucie więzi z czymś większym, pogłębianie sensu życia, umacnianie tożsamości religijnej czy uzasadnianie troski o innych [Walsh 2020; Maton i Wells 1995];

e) kształtowanie tożsamości i poczucia przynależności – religia kształtuje tożsamość społeczną poprzez dostarczanie moralnego kompasu, czyli zestawu norm i zasad regulujących sposób, w jaki jednostka powinna odnosić się do innych. Co istotne, religijne wytyczne moralne często wykraczają poza granice wspólnoty religijnej i wpływają na zaangażowanie społeczne jednostek. Wiele tradycji religijnych promuje np. sprawiedliwość społeczną, nakładając wyznawców do obrony praw grup marginalizowanych, uczestnictwa w działaniach charytatywnych, propagowania etycznego traktowania innych ludzi [Trică 2024].

2. WYOBRAŻENIA NA TEMAT KARY I PRZEBACZENIA

Normy religijne od wieków wpływają na kształtowanie zbiorowych wyobrażeń o sprawiedliwości, karze i przebaczeniu. Religie, które akcentują miłosierdzie, pojednanie i naprawienie krzywdy, mogą sprzyjać społecznemu poparciu dla bardziej humanistycznych i resocjalizacyjnych form odpowiedzialności karnej. W społeczeństwach inspirowanych takimi wartościami częściej akceptuje się alternatywne formy sprawiedliwości – takie jak mediacja, odszkodowanie czy programy naprawcze – zamiast wyłącznie surowego karania. W chrześcijaństwie podkreśla się znaczenie przebaczenia i możliwości zmiany człowieka (np. przypowieść o synu marnotrawnym). Islam, mimo obecności surowych elementów prawa szariatu, zawiera liczne wezwania do miłosierdzia i wybaczenia, np. poprzez instytucję *Diyyah* – odszkodowania zamiast kary. Judaizm kładzie nacisk zarówno na sprawiedliwość, jak i naprawę wyrządzonej szkody (zasada *tikkun olam*). Z kolei tradycje buddyjskie i hinduskie, opierające się na zasadach *karmy*, współczucia i przebaczenia, wspierają podejście nastawione na przemianę wewnętrzną sprawcy.

W społeczeństwach, gdzie religijne wartości wpływają na myślenie o winie i karze, można zaobserwować: większe poparcie dla proporcjonalności kary zamiast odwetu, otwartość na sprawiedliwość naprawczą, która daje szansę na pojednanie, zmniejszenie społecznych uprzedzeń wobec sprawców przestępstw, w myśl zasady, że każdy człowiek ma godność i zdolność do

zmiany. Można wskazać systemy sprawiedliwości inspirowane wartościami religijnymi: 1) w Norwegii, gdzie silny wpływ miały chrześcijańskie idee przebaczenia i resocjalizacji, system karny skupia się na reformie sprawców, a nie na ich długotrwałym więzieniu; 2) w niektórych społecznościach muzułmańskich praktykuje się *Diyę* (odszkodowanie dla ofiary zamiast kary dla sprawcy), co jest zgodne z islamskimi zasadami miłosierdzia; 3) w krajach o tradycjach judeochrześcijańskich powszechnie stosuje się mediację między sprawcą a ofiarą, co wpisuje się w religijną ideę pojednania.

W tradycji chrześcijańskiej przebaczenie nie jest jedynie emocjonalnym gestem ani rezygnacją z wymierzenia kary – ma ono głęboki wymiar duchowy i antropologiczny. Jest nierozzerwalnie związane ze sprawiedliwością, ale ją przekracza, ponieważ przemienia zarówno osobę przebaczącą, jak i tę, której się przebacza. W tym sensie przebaczenie staje się aktem miłości, która nie opiera się na zasługach, ale na wyborze – obdarzeniu dobrem kogoś, kto obiektywnie na nie nie zasługuje. Dla osób pomagających – np. pracowników socjalnych, nauczycieli, sędziów, pracowników służby więziennej – taka postawa staje się wewnętrznym zasobem, który wspiera ich w pracy z osobami wykluczonymi, trudnymi, obciążonymi przeszłością kryminalną. W duchu ewangelicznej miłości są oni zaproszeni, by patrzeć na człowieka nie przez pryzmat winy, lecz przez pryzmat możliwości przemiany. Taka perspektywa umożliwia przebaczenie „po ludzku niemożliwe” – także tym, którzy dopuścili się zła, przemocy czy zdrady zaufania społecznego. Choć przebaczenie nie oznacza zapomnienia czy unieważnienia winy, stanowi ono akt darowania kary doczesnej – z nadzieją na przemianę, resocjalizację i odbudowę relacji społecznych [Przybyłowski 2022].

W nauczaniu Jana Pawła II kara kryminalna nie ogranicza się jedynie do funkcji retributywnej, czyli odpłaty za zło (*vindicta publica*), lecz powinna mieć także wyraźnie zarysowany cel poprawczy (*medicina peccatoris*). Papież mocno podkreślał, że kara nie może być jedynie formą zemsty społecznej, ponieważ taka redukcja jej sensu prowadziłaby jedynie do pogłębiania w więźniach nienawiści i wykluczenia. W myśli nauczania papieskiego – kara i więzienie powinny być szansą na odnowę człowieka, umożliwiając osobom, które popełniły przestępstwo, refleksję nad sobą i zmianę życia. Ich celem ma być powrót do społeczeństwa jako pełnoprawnych członków wspólnoty. Poprawa moralna to nie efekt zewnętrznych działań, lecz wewnętrzna decyzja – owoc refleksji, skruchy i świadomego wyboru dobra [Cieplý 2009].

W tradycjach religijnych, które akcentują duchowe odrodzenie, nadzieję na zmianę i wartość przebaczenia, dominuje przekonanie, że każdy człowiek – niezależnie od przeszłości – ma zdolność do poprawy. Religijne przekonania o możliwości odkupienia win mogą istotnie wpływać na społeczne postrzeganie osób powracających na drogę przestępstwa. W tym kontekście można wyróżnić dwa znaczące aspekty. Pierwszym z nich jest zasada odkupienia jako szansy na zmianę. Wiąże się z nią przekonanie o możliwości odkupienia sprzyjającemu tworzeniu klimatu, w którym osoby karane nie są trwale stygmatyzowane. Zamiast uznawania recydywistów za niezdolnych do zmiany, społeczeństwo może dostrzegać w nich potencjał do refleksji, skruchy i transformacji. Takie podejście wspiera działania resocjalizacyjne oraz inicjatywy wspierające powrót do życia społecznego. Drugim istotnym aspektem jest idea sprawiedliwości naprawczej (*restorative justice*). Religie często promują model sprawiedliwości, który kładzie nacisk na naprawę szkody, pojednanie i przebaczenie. Zamiast odwetu, preferowane jest podejście, które pozwala sprawcy podjąć konkretne działania na rzecz dobra wspólnego i odbudowy relacji z ofiarą oraz społeczeństwem. W efekcie rośnie akceptacja dla mediacji, prac społecznych i innych form odpowiedzialności, które umożliwiają aktywne odkupienie winy. Sprawiedliwość naprawcza jest filozofią odpowiedzialności karnej, która została rozpowszechniona w latach 70-tych XX w. w Kanadzie, Norwegii i Anglii wskutek rozczarowania koncepcją sprawiedliwości retributywnej i resocjalizacyjnej (działania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, tj. policji, prokuratury, sądów, służby więziennej, kuratorów, skupiają się niemal wyłącznie na osobie oskarżonego, a ofiara staje się zaledwie „środkiem dowodowym” – świadkiem w postępowaniu, a nie podmiotem, którego potrzeby emocjonalne, psychologiczne i materialne są realnie uwzględniane) [Łukawska-Malicka 2022]. Sprawiedliwość naprawcza może z powodzeniem być stosowana już na etapie rozwiązywania konfliktów, co może skutkować zasadniczą zmianą w postrzeganiu funkcji kary, ale również samej idei sprawiedliwości. W tym ujęciu państwo nie jest już wyłącznym gwarantem sprawiedliwości, ale dzieli swoją władzę z instytucjami społecznymi i obywatelskimi. Proces dochodzenia do naprawy szkody zostaje zatem „uspołeczniony”, a wspólnota staje się aktywnym uczestnikiem w procesie pojednania i odbudowy relacji [Wieczorek 2022].

Kościół katolicki konsekwentnie wspiera i promuje modele sprawiedliwości naprawczej, które akcentują wymiar relacyjny i moralny przestęp-

stwa, postrzegając je nie tylko jako naruszenie prawa państwowego, ale przede wszystkim jako krzywdę wyrządzoną konkretnym osobom i wspólnocie. W duchu katolickiej nauki społecznej, sprawiedliwość nie powinna ograniczać się wyłącznie do odwetu i kary, lecz zmierzać do uzdrowienia relacji, pojednania i odbudowy dobra wspólnego [Deset i Szabová 2020]. W myśl idei sprawiedliwości naprawczej w centrum zainteresowania znajduje się ofiara, której potrzeby – emocjonalne, moralne i społeczne – powinny być wysłuchane i uznane. Z kolei sprawca poprzez skruchę, przeprosiny i zadośćuczynienie ma możliwość powrotu do wspólnoty. Kara powinna mieć wymiar nie tylko retrybutywny, ale przede wszystkim resocjalizacyjny i uzdrawiający, zgodnie z zasadą *medicina peccatoris*. W praktyce oznacza to poparcie dla takich rozwiązań, jak mediacje między ofiarą a sprawcą, programy zadośćuczynienia, akty przeprosin i wspólnotowe formy odbudowy więzi. Kościół katolicki uznaje, że prawdziwa sprawiedliwość nie może istnieć bez miłosierdzia, a przebaczenie – choć nigdy nie powinno być wymuszane – jest głębokim wyrazem nadziei chrześcijańskiej i drogą do duchowego odnowienia zarówno jednostek, jak i społeczeństw¹.

3. WARTOŚCI ODNOSZĄCE SIĘ DO IDEI PRZEBACZENIA

Przebaczenie to kluczowy element budowania pozytywnych relacji międzyludzkich oraz fundament wielu systemów etycznych i religijnych. Jan Paweł II wskazuje, że bez przebaczenia prawo staje się narzędziem siły, a nie środkiem budowania sprawiedliwego i solidarnego społeczeństwa. W encyklice *Dives in Misericordia*² podkreśla, że świat pozbawiony przebaczenia i pojednania stałby się miejscem chłodnej, bezdusznej sprawiedliwości, a ludzki egoizm, przejawiający się na różne sposoby, dominowałby nad prawem, faworyzując silniejszych i zamieniając społeczeństwo w nieustanną arenę konfliktów i rywalizacji [Szewczyk 2016]. W kontekście resocjalizacji przebaczenie może pełnić różne funkcje:

¹ Jan Paweł II, *Wieżenie ma sens i służy odnowie człowieka*. Homilia podczas Mszy św. w rzymskim więzieniu „Regina Caeli” (09.07.2000), „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.) 2000, nr 9, s. 38.

² Ioannes Paulus PP. II, *Litterae encyclicae Dives in Misericordia de Divina Misericordia* (30.11.1980), AAS 72 (1980), s. 1177-232.

– przebaczenie jako proces społeczny – w takim kontekście przebaczenie nie oznacza zapomnienia win ani unikania konsekwencji, ale daje możliwość zmiany i odbudowy społecznej; może być indywidualnym aktem (np. ofiara wybacza sprawcy) lub systemowym podejściem (np. polityka resocjalizacyjna w więziennictwie);

– przebaczenie a sprawiedliwość naprawcza – model sprawiedliwości naprawczej zakłada dialog między sprawcą a ofiarą oraz działania na rzecz zadośćuczynienia; takie podejście może zmniejszać poziom agresji i zwiększać motywację do zmiany zachowań u recydywistów;

– przebaczenie jako element kulturowy i religijny – w wielu tradycjach duchowych (chrześcijaństwo, buddyzm, islam) przebaczenie jest fundamentem etyki – w społeczeństwach, które kładą nacisk na pojednanie i dawanie drugiej szansy.

Funkcje regulacyjne idei przebaczenia w kontekście promowania pozytywnych zachowań wśród osób mających konflikt z prawem mogą przejawiać się na kilku poziomach:

– zmniejszenie uprzedzeń społecznych – osoby, które rozumieją, że pojedynczy czyn nie definiuje całego człowieka, są bardziej skłonne traktować sprawców przestępstw z szacunkiem. Może to ograniczać stygmatyzację i prowadzić do bardziej sprawiedliwego traktowania, szczególnie wobec recydywistów;

– promowanie humanitarnego podejścia w wymiarze sprawiedliwości i systemach wsparcia – podejścia zorientowane na przebaczenie, a nie wyłącznie na karę, kładą nacisk na zmianę postaw, edukację i reintegrację społeczną. Takie systemy – jak np. w modelu skandynawskim – osiągają lepsze efekty w obniżaniu recydywy [Płotek 2007; Niewiadomska i Fel 2016];

– wspieranie procesów resocjalizacji i naprawczych – osoby pracujące z osobami naruszającymi prawo (np. kuratorzy, terapeuci, pracownicy społeczni) częściej angażują się w działania edukacyjne i mediacyjne, gdy wierzą w możliwość zmiany. Idea przebaczenia sprzyja praktykom sprawiedliwości naprawczej, takim jak spotkania ofiar i sprawców czy praca społeczna. Sprawiedliwość naprawcza zakłada dialog między ofiarą a sprawcą, daje możliwość wyjaśnień, przeprosin i zadośćuczynienia. Co istotne, nie wymusza przebaczenia – jeśli ono się pojawia, pochodzi wyłącznie od ofiary [Witvliet, Everett, Worthington, i in. 2008];

– redukcja napięć i przemocy w instytucjach oraz środowiskach pomocowych – w sytuacjach zamknięcia (np. ośrodki wychowawcze, areszty) lub

nadzoru, empatyczne podejście i gotowość do przebaczenia zmniejszają ryzyko konfliktów. Lepsze relacje między personelem a osobami pod ich nadzorem zwiększają efektywność oddziaływań wychowawczych i zmniejszają potrzebę stosowania przymusu.

W akcie przebaczenia osoba przebacząca odrzuca uczucia nienawiści, gniewu czy urazy, a także surowe oceny i zachowania nacechowane zemstą lub pragnieniem odwetu wobec winowajcy. W ich miejsce pojawiają się uczucia i oceny pozytywne, oparte na szacunku, akceptacji, dążeniu do zrozumienia oraz wyrozumiałości, które przeważają nad doznaną krzywdą lub niesprawiedliwością. W tym kontekście „przebaczenie odróżnia się od sprawiedliwości przez fakt, że jest ono darowane jako bezwarunkowe i niekoniecznie odwzajemnione przez osobę, która nawet może nie zasługiwać na nie” [Nowak 2016, 27]. Osoby pracujące z osobami zagrożonymi konfliktem z prawem, pełnią kluczową rolę w procesie ich resocjalizacji i reintegracji społecznej. W tym kontekście niezwykle ważne jest promowanie idei przebaczenia jako fundamentalnej wartości, która pomaga przezwyciężyć urazy, nienawiść i negatywne emocje towarzyszące przeszłym krzywdom, a jednocześnie otwiera drogę do pozytywnej zmiany i odbudowy relacji z otoczeniem.

PODSUMOWANIE

Religia i duchowość nie tylko wzmacniają odporność psychiczną jednostek poprzez nadawanie sensu doświadczeniom trudnym, lecz także wspierają procesy resocjalizacji i reintegracji społecznej. Praktyki religijne, wspólnoty wyznaniowe oraz systemy wartości oparte na przebaczeniu, miłosierdziu i możliwości przemiany przyczyniają się do zmniejszenia stygmatyzacji oraz budowania bardziej humanitarnego podejścia do osób naruszających normy społeczne. W tradycjach takich jak chrześcijaństwo, islam, judaizm czy buddyzm akcentuje się znaczenie miłosierdzia, wewnętrznej przemiany i dawania drugiej szansy, co sprzyja przyjmowaniu przez społeczeństwo bardziej naprawczych niż represyjnych modeli reagowania na przestępstwo. Ponadto przekonanie o godności każdego człowieka, nawet tego, który dopuścił się zła, pozwala im patrzeć na osoby zagrożone marginalizacją z powodu konfliktu z prawem dopuszczające się przestępstw z perspektywy nadziei i możliwości zmiany.

Religijne wyobrażenia na temat winy, kary i odkupienia sprzyjają rozwojowi koncepcji sprawiedliwości naprawczej, kładącej nacisk na pojednanie, dialog i naprawę szkody, a nie wyłącznie na represję. Osoby zaangażowane zawodowo w procesy pomocowe korzystają z zasobów religijnych jako zaplecza wspierającego ich działania, zarówno na poziomie osobistym, jak i profesjonalnym.

PIŚMIENNICTWO

- Alvaro, Celeste, Renée F. Lyons, Grace Warner, i in. 2010. „Conservation of resources theory and research use in health systems.” *Implementation Science* 5, 79. <https://doi.org/10.1186/1748-5908-5-79>
- Ano, Gene G., i Erin B. Vasconcelles. 2005. „Religious coping and psychological adjustment to stress: A meta-analysis.” *Journal of Clinical Psychology* 61(4):461-80. pmid:15503316.
- Canada, Andrea L., Patricia E. Murphy, Kevin Stein, i in. 2023. „Assessing the impact of religious resources and struggle on well-being: a report from the American Cancer Society’s Study of Cancer Survivors-I.” *J Cancer Surviv.* 17(2):360-69. <https://doi.org/10.1007/s11764-022-01226-8>. Epub 2022 Jun 20. PMID: 35726114; PMCID: PMC10084782
- Cieply, Filip. 2009. „Cele kary kryminalnej w świetle nauczania Jana Pawła II.” W *Osoba i dzieło Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. Paweł Marzec, i Jerzy Nikołajew, 89-101. Tomaszów Lubelski–Lublin: Wydawnictwo Muzyczne Polihymnia.
- Conrad, Ruth, i Roland Hardenberg. 2020. „Religious Speech as Resource. A Research Report.” *International Journal of Practical Theology* 24, nr 1:165-95. <https://doi.org/10.1515/ijpt-2020-0041>
- Deset, Miloš, i Eva Szabová. 2020. „The Victims and the Sufficiency of their Rights in the Criminal Justice System.” *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie* XIII, nr 2:137-45. <https://doi.org/10.32084/tekapr.2020.13.2-11>
- Elsayed, Konstantina G., Arabatzi A. Lestari, i Fotini A. Brougham. 2023. „Role of Religion in Shaping Ethical and Moral Values Among the Youths in Athens, Greece.” *Journal of Sociology, Psychology & Religious Studies* 5(1):11-20. <https://doi.org/10.53819/81018102t5153>
- Engel, Daniel, Marcus Pentthin, Manfred Pirner, i in. 2024. „Religion as a Resource? The Impact of Religiosity on the Sense of Purpose in Life of Young Muslim Refugees in Germany.” *Refuge: Canada’s Journal on Refugees* 40(1):1-30. <https://doi.org/10.25071/1920-7336.41258>
- Hobfoll, Stevan E. 2002. „Social and Psychological Resources and Adaptation.” *Review of General Psychology* 6(4):307-24. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.6.4.307>
- Hobfoll, Stevan E. 2006. *Stres. Kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*. Gdańsk: GWP.

- Hobfoll, Stevan E. 2010. „Conservation of resources theory: its implication for stress.” W *The Oxford Handbook of Stress, Health, and Coping*, red. Susan Folkman, 127-47. New York: Oxford University Press.
- Jurek, Krzysztof, Iwona Niewiadomska, i Leon Szot. 2023. „Turning to religion as a mediator of the relationship between hopelessness and job satisfaction during the COVID-19 pandemic among individuals representing the uniformed services or working in professions of public trust in Poland.” *PLOS ONE* 18(12):e0291196.
- King, Pamela E. 2003. „Religion and identity: The role of ideological, social, and spiritual contexts.” *Applied Developmental Science* 7(3):197-204. https://doi.org/10.1207/S1532480XADS0703_11
- Łukawska-Malicka, Magdalena. 2022. „Czym jest sprawiedliwość naprawcza? Istota i zarys problematyki.” *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio G – Ius* 69:43-59.
- Maton, Kenneth I., i Elizabeth A. Wells. 1995. „Religion as a community resource for well-being: Prevention, healing, and empowerment pathways.” *Journal of Social Issues* 51(2):177-93. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1995.tb01330.x>
- Niewiadomska, Iwona. 2007. „Analiza poczucia sensu życia jako wymiaru doświadczania własnej godności przez nieletnich.” W *Refleksje nad godnością człowieka*, red. Anna Królikowska, i Zbigniew Marek, 75-92. Kraków WSFP „Ignatianum”: Wydawnictwo WAM.
- Niewiadomska, Iwona, i Stanisław Fel. 2016. „Realizacja zasady sprawiedliwości w karaniu przestępców.” *Zeszyty Naukowe KUL* 59, nr 3:59-75.
- Niewiadomska, Iwona, Krzysztof Jurek, Joanna Chwaszcz, i in. 2021. „Personal Resources and Spiritual Change among Participants’ Hostilities in Ukraine: The Mediating Role of Posttraumatic Stress Disorder and Turn to Religion.” *Religions* 12(3), 182. <https://doi.org/10.3390/rel12030182>
- Niewiadomska, Iwona, i Krzysztof Jurek. 2023. „A model of the optimal fit of resource distribution to the equilibrium of life attitudes among participants of hostilities in Ukraine.” *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie XVI*, nr 2:507-18. <https://doi.org/10.32084/tkp.8086>
- Nowak, Marian. 2016. „Przebaczenie w wychowaniu.” *Paedagogia Christiana* 38, nr 2:25-44. <https://doi.org/10.12775/PCh.2016.021>
- Pargament, Kenneth I., Bruce W. Smith, Harold G. Koenig, i in. 1998. „Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors.” *Journal for the Scientific Study of Religion* 37:710-24.
- Płotek, Monika. 2007. *Systemy penitencjarne państw skandynawskich na tle polityki kryminalnej, karnej i penitencjarnej*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Przybyłowski, Jan. 2022. „Przebaczenie chrześcijańskie a sprawiedliwość.” *Studia Włocławskie* 24:279-94.
- Sanders, Peter, Kawika Allen, Lane Fischer, i in. 2015. „Intrinsic religiousness and spirituality as predictors of mental health and positive psychological functioning in Latter-Day Saint adolescents and young adults.” *Journal of Religion and Health* 54:871-87. pmid:25854319.

- Smith, Jesse. 2023. „Linking Religious Upbringing to Young Adult Moral Formation.” *J Sci Study Relig.* 62:481-99. <https://doi.org/10.1111/jssr.12835>
- Szewczyk, Leszek. 2016. „Wychowanie do przebaczenia w homiliach.” *Paedagogia Christiana* 38, nr 2:243-61. <https://doi.org/10.12775/PCh.2016.032>
- Trică, Adrian. 2024. „The Role of Religion in the Formation of Personal and Social Identity.” *New Trends in Psychology* 6, nr 2:51-55.
- Vveinhardt, Jolita, i Mykolas Deikus. 2023. „The use of religious resources in helping victims of workplace mobbing.” *Front Psychol.* 14:1288354. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1288354>. PMID: 38046125; PMCID: PMC10693446.
- Walsh, Froma. 2020. „Loss and Resilience in the Time of COVID-19: Meaning Making, Hope, and Transcendence.” *Family Process* (Special Issue: COVID-19. *Families, and Family Therapy*) 59(3):898-911.
- Wieczorek, Dawid. 2022. „Between Condemnation and Restoration. The Idea and Practices of Restorative Justice in the Context of the Rehabilitation of Offenders.” *Journal of Modern Science* 48, nr 1:119-40. <https://doi.org/10.13166/jms/149873>
- Witvliet, Charlotte V.O., Everett L. Worthington, Lindsey M. Root, i in. 2008. „Retributive Justice, Restorative Justice, and Forgiveness: An Experimental Psychophysiology Analysis.” *Journal of Experimental Social Psychology* 44, nr 1:10-25. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2007.01.009>

Znaczenie zasobów religijnych w procesie dostarczania wielowymiarowego wsparcia osobom zagrożonym marginalizacją z powodu konfliktu z prawem

Abstrakt

Zasoby religijne – z perspektywy osób pomagających osobom zagrożonym konfliktem z prawem – stanowią kluczowy element ich własnego zaplecza zawodowego i osobistego, wspierającego proces pomagania. Stąd niejednokrotnie religia i duchowość nie tylko kształtują system wartości i motywację do pracy z osobami wykluczonymi, ale także dostarczają narzędzi, języka i praktyk, które mogą być skutecznie wykorzystywane w przedmiotowym procesie. Autorzy w artykule w pierwszej kolejności ukazują znaczenie religii jako czynnika socjalizacyjnego, a następnie analizują postrzeganie sprawiedliwości, kary i przebaczeniu w tradycjach religijnych.

Słowa kluczowe: religia; prawo; wsparcie; osoby wykluczone; przebaczenie.

The Importance of Religious Resources in Providing Multidimensional Support to People at Risk of Marginalization Due to Conflict with the Law

Abstract

Religious resources – from the perspective of people helping people at risk of conflict with the law – constitute a key element of their own professional and personal background, supporting the process of helping. Hence, religion and spirituality often not only shape the system of values and motivation to work with excluded people, but also pro-

vide tools, language and practices that can be effectively used in the process. In the article, the authors at the beginning show the importance of religion as a socialization factor, and then analyze the perception of justice, punishment and forgiveness in religious traditions.

Keywords: religion; law; support; excluded people; forgiveness.

Information about Author: PROF. DR. HABIL. IWONA NIEWIADOMSKA – The John Paul II Catholic University of Lublin; correspondence address: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: iwona.niewiadomska@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0002-0244-2748>

Information about Author: REV. PROF. DR. HABIL. MIROSŁAW SITARZ – The John Paul II Catholic University of Lublin; correspondence address: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: mpsitarz@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0001-7596-8508>

Information about Author: DR. HABIL. JOANNA CHWASZCZ – The John Paul II Catholic University of Lublin; correspondence address: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: joanna.chwaszcz@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0001-7068-4696>

Information about Author: DR. AGNIESZKA ROMANKO – The John Paul II Catholic University of Lublin; correspondence address: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: agnieszka24@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0001-9206-747X>

Information about Author: DR. KRZYSZTOF JUREK – The John Paul II Catholic University of Lublin; correspondence address: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: krzysztof.jurek@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0003-2641-0510>